

(data zvernennya: 25.04.2017). 11. Petrenko H. Druzi z Pol'shchi u Chortkovi [Friends from Poland in Chortkiv]. Holos narodu. 2015. 7 serpnia. # 30 (8527). S. 5. 12. Petrenko H. Podorozh, shcho zalyshayet'sya v sertsyakh nazavzhdy [Traveling in the hearts forever]. Chortkivs'kyi visnyk. 2015. 10 lystopada. # 24(373). S. 5. 13. Pohorets'kyi V. «Prostit' – i nadast'sya vam...» [«Forgive me - and give you ...»]. Holos narodu. 2005. 7 zhovtnya. # 41(8009). S. 5. 14. Polyans'ka M. Do Chortkova zavitaly aktryi naystarshoho v Pol'shchi teatru [To Chortkiv came the actors of the oldest theater in Poland]. Volyns'kyi monitor: elektron. versiya haz. 2016. URL: <http://www.monitorpress.com/ua/extensions/s5-tab-show/4885-171028.html> (data zvernennya: 19.10.2016). 15. Pustel'nyk M. Spil'ne svyato: polyaky Chortkova ta Husyatyna razom vidznachyly Den' Nezalezhnosti Pol'shchi [Joint celebration: Poles Chortkiv and Husyatyn together celebrated the Independence Day of Poland]. Volyns'kyi monitor: 2017. URL: <http://www.monitorpress.com/ua/extensions/s5-tab-show/6076-19731.html> (data zvernennya: 16.11.2017). 16. Chekh M., Brunda I. Nezminny virnyy druh i soratnyk – Pol'shcha. Vizyt Zakhidnykh druziv zi shlyakhetnymy namiramy ta Den' Nezalezhnosti Pol'shchi u Chortkovi [The unchanging faithful friend and associate - Poland. Visit of Western friends with noble intentions and the Independence Day of Poland in Chortkiv]. Chortkivs'kyi visnyk. 2016. 18 lystopada. # 45(444). S. 5.

Volodymyr Tkach

POLES OF CHORTKIV REGION IN 1989–2017 ASSOCIATION OF NATIONAL-CULTURAL LIFE: ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS.

The Ukrainian state guarantees the right of every ethnic group for the free development of the national culture. In order to provide the cultural and educational needs of the Poles in the Chortkiv district, 11 religious communities and 2 national association were formed. At the Chortkiv school number 6 there is a Polish Saturday school.

Key words: population, national structure, population census, Ukraine, Republic of Poland.

УДК 39 (092) (477)

Леся Костюк

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЙОРДАНСЬКОЇ ОБРЯДОВОСТІ СХІДНИХ ГАЛИЧАН ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті на основі свідчень численних інформаторів авторка подає характеристику йорданської обрядовості, її структурних елементів та основних традицій святкування. Розкриває локальні особливості та визначає їх місце в загальноукраїнських традиціях. Показує, що збереглося і що відновлюється у другій половині ХХ – початку ХХІ ст.

Ключові слова: Східна Галичина, «голодна кутя», мале водосвяття, щедрування, дівочі гадання.

На сучасному етапі наша держава дбає про збереження духовності та культурно-обрядової спадщини власного народу. Саме тому від часу здобуття Україною незалежності розпочався новий етап розвитку етнографії, котрий характеризується посиленою увагою до духовної культури нашого народу та звичаєвості його етнографічних груп. Зазвичай це стосується традиційної календарної обрядовості східних галичан, оскільки ця територія упродовж багатолітньої історії зазнавала чужих впливів, проте місцеві жителі дотепер дотримуються звичаїв і традицій своїх предків. Зауважимо, що мешканцям регіону притаманні своєрідні звичаї та традиції. Це стосується насамперед йорданської обрядовості, котра дивує своїми неперевершеними самотніми традиціями та обрядами, котрі збереглися до нашого часу та несуть інформацію про минуле.

Метою статті є комплексне дослідження йорданської обрядовості східних галичан другої половини ХХ – початку ХХІ століття із врахуванням динаміки світоглядних позицій мешканців регіону, зумовленої впливом глобалізаційних процесів сучасного соціуму. Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання низки завдань: методом польового дослідження зібрати й опрацювати етнографічні матеріали у мешканців Східної Галичини (жителів чи уродженців Золочівського, Перемишлянського, Буського, Бродівського районів Львівської області), простежити та дати оцінку локальній специфіці йорданських обрядів східних галичан у системі загальноукраїнських традицій.

Порушена проблема знайшла відображення у студіях істориків та етнографів. Окремі аспекти цього питання висвітлено у працях таких науковців, як Р. Кирчів [1], К. Сосенко [2], І. Салабай [3], котрі подають загальну характеристику йорданської обрядовості українців, проте лише поверхово згадують про досліджувану територію.

Важливі та цікаві відомості про йорданську обрядовість подають інформатори [4–14]. Цінність їхніх свідчень полягає в тому, що ці люди неодноразово були учасниками обрядів малого та великого Водосвяття, щедрування, освячення жител, хрещенських ворожін тощо.

Водосвяття або Богоявлення у галичан – Йордан – третє свято різдвяно-йорданського циклу. За Біблією, коли Ісусу виповнилося 30 років, Він охрестився у річці Йордан, де на нього зійшов Дух Святий у вигляді голуба і Бог-Отець назвав Ісуса своїм Сином.

У східних галичан йорданська обрядовість розпочинається із малого водосвяття, котре відбувається напередодні Водохреща, перед другим Святим вечором (18 січня). Саме на мале водосвяття воду освячували в церкві або при вході до неї – біля хреста. У с. Побужани (Буський район Львівська область) вважають, що вода, освячена перед другим Святим вечором, має більшу силу, ніж богоявленська, і вона не псується, скільки б часу не стояла в посудині [12]. Прийшовши додому, господар наливає цієї води у миску і разом із якимось членом сім'ї, йде окроплювати нею житло. Підчас кроплення помічник господаря кусає хліб або калач, ліпить хрестики з паперу на шибки вікон осель, попередньо галичани робили з соломи невеликий хрест, котрий ставили у кутю. Після освячення оселі процесія обходила господарські будівлі, двір, її учасники ставили хрестики на всіх дверях, одвірках та воротах. Ще у м. Глиняни (Золочівський район Львівська область) існує звичай до вечора 18 січня посилати своїх дітей віднести сусідам те, що позичали, й часто дорослі йшли перепроситися з тими, з ким посварилися [4]. Також у галичан до сьогодні існує традиція носити свячену воду та вечерю самотнім людям, хрещеним батькам.

Напередодні Водохреща в Східній Галичині святкують другий Святвечір або «Голодну кутю». Існує припущення, що назва «Голодна кутя» походить від того, що на цю вечерю всі домочадці повинні голодні, щоб «лихі сили» не приходили в господарство. Звичаї «Голодної куті» тотожні звичаям першого Святвечора. Також «Голодна кутя» – це день скроплення господарства свяченою водою, захисту його від лихих сил, вигнання цих сил та закликання добробуту на господарство.

У східних галичан прийнято до вечері постити й пити лише ранішню свячену воду. Перед тим, як сідати вечеряти, галичани обов'язково випивали свяченої води та молилися. Згодом господар брав ложку куті клав на поріг та закликав мороза її їсти. Так, с. Гута (Буський район, Львівська область) при цьому могли звертатися до злих сил: «... не дамо Вам Святої вечері... будьте голодні та неприкаєнні ...» [11].

На цей Святвечір галичани готують переважно теж 12 пісних страв (але у с. Лагодів Перемишлянський район Львівської області можуть готувати 9 або 7 страв) [13] та запалювати свічку. Меню йорданського святвечора, як вище зазначалося, може бути менш розмаїте, кількість страв зменшена: кутя, узвар, три-чотири страви із садовини та городини (капуста з грибами, вареники із різними начинками, пампушки, кисіль із сухофруктів) [3, с. 1].

Також у йорданську ніч на Східній Галичині прийнято передбачувати долю членів родини. Так, в с. Єлиховичі (Золочівський район, Львівська область) існував звичай після вечері класти всі ложки в одну миску, а хліб зверху («щоб родився») і чия ложка вночі сама поворухнеться чи перевернеться догори горбочком, той помре [9]. Також повечерявши, родина співала не менше трьох щедрівок, а господар в цей час міг підкидати ложку з кутею до стелі (цей звичай існував на Східній Галичині до кінця 40-х років ХХ ст.), котру не забілювали аж до Великодня.

У с. Дунаїв (Бродівський район Львівська область) існував звичай проганяти кутю (сьогодні майже забутий). Коли сім'я вставала з-за столу, хтось із дітей вибігав надвір з палицею чи макогонам гримав об стіну та вигукував:

Геть кутя, з покутя,
А узвар – на базар,
Паланиці, лишайтиса на полиці,
А дідух – на теплий дух.
Щоб покинутий кожух [10].

Після вечері господар ще раз з колосочками-кропилом, скроплював господарство свяченою водою, дитина з крейдою в руках на дверях малювала хрести. Цей обряд виконували, щоб вигнати лихі сили з господарства, а разом з цим «прогнати» зиму. У господарствах, де розводили бджіл, як стверджують жителі с. Андріївка (Буський район Львівська область) особливі обряди відбувалися в бджолиному зимівнику (стебнику). Господар, вступаючи у двері зимівника, знімав шапку, клав позад себе на порозі хлібину, а потім звертався до бджіл зі словами прохання, щоб улітку носили багато меду [14]. Після обходу господарства, скроплення свяченою водою та вимальювання хрестів уся родина повертається до хати і ще раз скроплює оселю свяченою водою. Таке не однократне скроплення водою сприяє забезпечує ретельне очищення житла, вигнання злих сил із кожного куточка господарства, щоб в оселі панував лад і достаток.

У цей вечір на Східній Галичині маленькі дівчатка починають щедрувати (хоча в окремих селах Перемишлянського району щедрували маленькі хлопці, котрі могли носити гілочку ліщини):

Щедрий вечір, добрий вечір,
Христу, Христу, Марію!
На престолі стояла,

Три крижики тримала... [13].

У ХХ столітті за щедрівку господарі платити не тільки солодощами, але і вівсом (намоченим у воді), а взамін щедрівник давав гілку ліщини (оберіг худоби від нечистої сили). Сьогодні за щедрівку переважно розраховуються грошима.

Також щедрувати ходили молоді дівчати:

Пане господарю, чи спите, чи чуєте, чи дома ночуєте?

Чи скажете щедрувати, свій дім звеселяти? [1, с. 35].

Хлопці, навпаки, щедрівкою в цей вечір віншують дівчат, які готові «на віддання» (готові вийти заміж): «Вода-вода студененька, там Марійка молоденька» [6].

Також йорданської ночі молодь ворожила. Так, у с. Вороняки (Золочівський район Львівська область) панує до сьогодні одна з форм ворожіння, котра полягала в тому, що дівчата повинні скласти вчетверо три рушники, три скатертини і повісити такому вигляді на жердці. Якщо повішане не впаде, то гадальника чекає добра доля цього року [8].

Інша форма ворожіння існує у с. Голубиця (Бродівський район Львівська область), де хлопці або дівчата повинні за певний час набрати на руку оберемок дров. Яким буде останнє поліно (за формою), такою буде майбутня подружня пара (якщо гладке, то буде, наприклад, чоловік лисий, якщо покручене, то хворий, якщо з корою – багатий тощо) [7]. Дівчата іноді також виходять за ворота ворожити на першого зустрічного: зустрінеється старий – не на добре, а зустрінеється молодий – цього вийде заміж, зустрінеється жінка – це рік буде неодруженою. Могли ще питати перехожого, як його ім'я, щоб дізнатися ім'я майбутнього нареченого.

Йорданські ритуали продовжуються і наступного дня. 19 січня, у Хрещення Господнього, у селах Золочівського, Перемишлянського та Бродівського районів (Львівська область) воду сьогодні освячують біля церкви у великих посудинах. Сам ритуал відбувається при запалених свічках «Трійці» (три свічки запалені в трисвічнику), котру тримають переважно жінки та дівчата. Під час богослужіння «Трійця» запалюється від свічок, що горять на престолі. За віруваннями християн, у цей момент, коли священник занурює хрест у воду, вся нечиста сила вистрибує з води і залишається на землі до того часу, аж поки якась із жінок не буде прати білизну вдома. Коли брудна білизна опуститься у воду, то разом з нею пірнають у воду всі чорти, що мерзли на землі. Тому, щоб нечиста сила трохи вимерзла на морозі, жінкам упродовж одного або двох тижнів після Водохреща заборонялося прати білизну (сьогодні цього звичаю зазвичай, не дотримуються). Винятком може бути тільки прання пелюшок, постільної білизни і речей тяжкохворих людей, але, в такому випадку, процес супроводжується спеціальними молитвами, що захищають хатніх від нечистої сили.

Кожен, хто прийшов на Водосвяття, поспішає набрати свяченої води чимшвидше, бо вважалося, що перша вода має цілющі та лікувальні властивості. Освячену воду несуть додому. Галичани використовують її для лікування різних хвороб. Дівчата умиваються цією водою над сухарем із пшеничного борошна, згодом ще раз висушують цей сухар, товчуть й дають до страви хлопцям, щоб одружитися з ними.

До сьогодні у східних галичан заведено купання чоловіків в ополонці після водосвяття, бо саме купання і обливання водою існувало ще в дохристиянські часи. Галичани вірять, що завдяки цьому обряду вода очищає людину, оновлює її тіло, зміцнює захисні властивості організму.

Після освячення воду несли додому. На Водохреща батько ще раз скроплює цією водою хату та господарство. Сам обряд, як стверджують у м. Глиняни (Золочівський район Львівська область), кроплення свяченою водою відбувається дуже швидко, «щоби чим швидше дідька вигнати» [5]. Хлопці на Водосвяття поправляли намальовані хрести на дверях приміщень, огорожах, хлівах, бо їх не можна витирати, за повір'ями аж до нового Водохреща.

Саму свячену воду, як зазначають у м. Глиняни (Золочівський район Львівська область) зберігають аж до наступного року. Нею освячували взимку або раною весною поля. Галичани вірили, якщо не освятиш – притаїться в рослині нечиста сила і буде замість помочі шкодити [4].

На Водохреща галичани визначали, яка погода і врожай буде в цьому році. Так, якщо день ясний – хліба будуть чисті, а якщо похмурий – буде у хлібі повно сажки; у цей день йде сніг – на врожай гречки; під час освячення води йде сніг – добре роїтимуться бджоли і колоситимуться хліба.

У жителів регіону другий день Водохреща (20 січня), за християнською традицією, приурочений Іванові Хрестителю. У Старому Заповіті пророки передбачали, що перед приходом Ісуса Христа буде посланий предтеча, він буде підготувати людей до прийняття Його. Предтеча – це попередник-звіститель. Предтечею Ісуса Христа був Іван Хреститель. На Івана Хрестителя у східних галичан закінчується цикл урочистих зимових свят, тому в них кажуть: «Іван Предтеча забрав зимові свята на плечі» [9].

Після Водохреща та свята Івана Хрестителя священник у Східній Галичині відвідував родини і скроплював їхні оселі Йорданською водою. До сьогодні існує звичай в головній кімнаті (світлиці)

ставити стіл, застелений білою скатертиною (села Бродівського та Буського районів Львівської області), на ньому – запалену свічку, ікону або розп'яття, свячену воду. Коли священик заходить до приміщення, родинна раніше (до 80-х рр. ХХ ст.) ставала на коліна (сьогодні цього не дотримуються), читала молитву за Боже благословення для дому, сім'ї, священик дає кожному з членів родини цілувати святий хрест, залишає пам'ятний образок для родини чи окремо для дітей, а згодом скроплює дім.

Таким чином, традиційна йорданська обрядовість східних галичан ще до сьогодні зберігає основні складові, хоча під впливом сучасних глобальних процесів все більше втрачає первісні світоглядні уявлення. Так, цикл йорданської обрядовості складається з двох етапів – мале водосвяття і «Голодна кутя» та власне Водохреща. Окроплення осель, передбачення майбутнього, господарчі ритуали – ключові обрядодії цього періоду. В умовах українського відродження інтерес до вивчення та збереження традиційної обрядовості східних галичан надзвичайно посилюється і має перспективи для вивчення в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Кирчів Р. Українські колядки та щедрівки // Колядки і щедрівки / За ред. М. Глушка. К. 1991. С. 15–38.
2. Сосенко К. Різдво-Коляда і Щедрий вечір / За ред. В. Коломійця. К., 1994. 340 с.
3. Салабай І. Як йшов Ісус на річку Йордан // Голос народу. 2013. № 3. 19 січня.
4. Жарківський Михайло Степанович, 1967 р. н., житель м. Глиняни Золочівського району Львівської області, працівник Глинянської міської ради.
5. Чиж Ольга Йосипівна, 1933 р. н., жителька м. Глиняни Золочівського району Львівської області, вчитель-пенсіонер.
6. Кравець Михайло Володимирович, 1976 р. н., житель м. Глиняни Золочівського району Львівської області, виходець з с. Лагодів Перемишлянського району Львівської області, водій.
7. Прихарчук Марія Іванівна, 1984 р. н., жителька с. Голубиця Бродівського району Львівської області, вихователь дитячого садка № 57, м. Львів.
8. Боргуш Мирослава Петрівна, 1973 р. н., житель с. Вороняки Золочівського району Львівської області, вчитель Глинянської ЗОШ I–III ступенів.
9. Юречко Ігор Михайлович, 1974 р. н., житель с. Сливовичі Золочівського району Львівської області, священик.
10. Михальчук Ніна Іванівна, 1933 р. н., жителька с. Дунаїв Бродівського району Львівської області, вчитель-пенсіонер.
11. Пелех Галина Дмитрівна, 1967р.н., жителька с. Гута Буського району Львівської області, вчитель початкових класів.
12. Валько Галина Володимирівна 1967 р. н., жителька с. Побужани Буського району Львівської області, вчитель англійської мови.
13. Романів Ольга Михайлівна, 1945 р. н., жителька с. Лагодів, Перемишлянського району, Львівської області, пенсіонерка.
14. Горохівський Борис Васильович, 1972 р. н., житель с. Андріївка, Буського району Львівської області, священик.

References

1. Kyrchiv R. Ukrayins'ki kolyadky ta shchedrivky [Ukrainian Carols]. Kolyadky i shchedrivky / Za red. M. Hlushka. K. 1991. S. 15–38.
2. Sosenko K. Rizdvo-Kolyada i Shchedryy vechir [Christmas-Kolyada and Generous Evening] / Za red. V. Kolomyitsya. – K., 1994. 340 s.
3. Salabay I. Yak yshov Isus na richku Yordan [As Jesus went to the Jordan River]. Holos narodu. 2013. # 3. 19 sichnya.
4. Zharkivs'ky Mykhaylo Stepanovych, 1967 r. n., zhytel' m. Hlynyany Zolochivs'koho rayonu L'vivs'koyi oblasti, pratsivnyk Hlynyans'koyi mis'koyi rady.
5. Chyzh Ol'ha Yosypivna, 1933 r. n., zhytel'ka m. Hlynyany Zolochivs'koho rayonu L'vivs'koyi oblasti, vchytel'-pensioner.
6. Kravets' Mykhaylo Volodymyrovych, 1976 r. n., zhytel' m. Hlynyany Zolochivs'koho rayonu L'vivs'koyi oblasti, vykhodets' z s. Lahodiv Peremyshlyans'koho rayonu L'vivs'koyi oblasti, vodiy.
7. Prykharchuk Mariya Ivanivna, 1984 r. n., zhytel'ka s. Holubytsya Brodivs'koho rayonu L'vivs'koyi oblasti, vykhovatel' dytyachoho sadka # 57, m. L'viv.
8. Borhush Myroslava Petrivna, 1973 r. n., zhytel' s. Voronyaky Zolochivs'koho rayonu L'vivs'koyi oblasti, vchytel' Hlynyans'koyi ZOSH I–III stupeniv.
9. Yurechko Ihor Mykhaylovych, 1974 r. n., zhytel' s. Yelykhovychi Zolochivs'koho rayonu L'vivs'koyi oblasti, svyashchenyk.
10. Mykhal'chuk Nina Ivanivna, 1933 r. n., zhytel' s. Dunayiv Brodivs'koho rayonu L'vivs'koyi oblasti, vchytel'-pensioner.
11. Pelekh Halyna Dmytrivna, 1967r.n., zhytel'ka s. Huta Bus'koho rayonu L'vivs'koyi oblasti, vchytel' pochatkovykh klasiv.
12. Val'ko Halyna Volodymyrivna 1967 r. n., zhytel'ka s. Pobuzhany Bus'koho rayonu L'vivs'koyi oblasti, vchytel' anhliys'koyi movy.
13. Romaniv Ol'ha Mykhaylivna, 1945 r. n., zhytel'ka s. Lahodiv, Peremyshlyans'koho rayonu, L'vivs'koyi oblasti, pensionerka.
14. Horokhivs'ky Borys Vasylovych, 1972 r. n., zhytel' s. Andriyivka, Bus'koho rayonu L'vivs'koyi oblasti, svyashchenyk.

Lesya Kostyuk

TRANSFORMATION OF THE JORDANIAN RITUALS OF EASTERN GALICIA IN THE SECOND HALF OF XX – BEGINNING OF XXI CENTURY

In article on the basis of the testimony of numerous informants, the author presents the characteristics of the Jordanian rituals, its structural elements and the main traditions of celebration. Reveals the local features and determines their place in Russian traditions. Shows that have been preserved and restored in the second half of XX – beginning of XXI century.

Key words: Eastern Galicia, «Hungry kutya» small blessingo fwater, metrovaya, girlish divination.